

Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek?

Prof. Dr. Mustafa Acar

Prof. Dr. Mustafa Acar

1986 yılında ODTÜ İktisat Bölümünden mezun olan Prof. Dr. Mustafa Acar, Purdue Üniversitesi'nden İktisat dalında yüksek lisans (1996) ve doktora derecesi aldı (2000). İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat alanında 2004 yılında doçent, 2009 yılında profesör unvanı aldı. 2015 yılından bu yana Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi İktisat Bölümünde görev yapan TÜBA asli üyesi olan, çok iyi derecede İngilizce bilen Dr. Acar, TÜBA, TÜBİTAK, ULAKBİM, GTAP Center gibi kurumların çalışmalarına da çeşitli düzeylerde katkıda bulunmaktadır. Dr. Acar'ın ilgi alanları arasında bölgesel ekonomik entegrasyonlar, genel denge analizi, tarım ve tarımsal politikalar, Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri, ekonomik özgürlükler ve serbest piyasa ekonomisi sayılabilir. Yurtiçi ve yurtdışı bilimsel kongre ve sempozyumlarda sunulmuş çok sayıda tebliği, ulusal ve uluslararası bilimsel hakemli dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi, derleme çalışmalarda 50'yi aşkın kitap bölümü, 14'ü İngilizce'den çeviri olmak üzere 33 yayımlanmış kitabı bulunmaktadır.

Prof. Mustafa Acar

Graduated from METU Department of Economics in 1986, Prof. Mustafa Acar received masters (1996) and PhD degrees (2000) from Purdue University, USA. Became associate professor (2004) and full professor (2009) in the area of economic development and international economics. He has been working for Konya Necmettin Erbakan University, Department of Economics since 2015. Being a TUBA Principal Member, Dr. Acar contributed at various levels to such institutions as TÜBA, TÜBİTAK, ULAKBİM, and GTAP Center, Purdue University. His areas of interest include general equilibrium analysis, regional economic integrations, agriculture and agricultural policy analysis, EU and Turkey-EU relations, economic freedoms and free market economy. Has several papers presented at national and international scientific conferences, articles published in national and international journals, over 50 contributions to edited books, 33 books and 14 of which are translated from English.

Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek?

Prof. Dr. Mustafa Acar
Necmettin Erbakan Üniversitesi
acar70[at]gmail.com

Özet

2020 yılı gerek yirmi birinci yüzyıl, gerekse dünya tarihinde muhtemel kırılma noktalarından biri olacaktır. 2019 sonunda Çin’de patlak veren koronavirüs (COVID-19) salgını hızla yayılmış ve kısa sürede pandemi halini almıştır. Milyonlarca insanın hastalanmasına, yüzbinlerce insanın ölümüne neden olan salgının hayatımızı baştan sona etkilemesi kaçınılmazdır. Bu çalışmada COVID-19’un özellikle iş dünyası, sosyal hayat ve akademik dünyada yaratması muhtemel değişiklikler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

COVID-19, koronavirüs, korona sonrası dünya, pandemi sonrası dönem, ekonomik ve sosyal etkiler, beklentiler

Post-corona World: What Will Change in Economic, Social and Academic Life, and What Will Not?

Abstract

No doubt that the year 2020 is likely to be one of the turning points in the twenty-first century as well as in the world history. A new type of coronavirus called COVID-19 has erupted in the last days of 2019 in Wuhan, China. The virus rapidly spread throughout the world, hence what started as epidemic in the beginning soon turned into pandemic disease. Millions of people became infected and hundreds of thousands of them have died because of the virus which seems to bring certain unavoidable changes in our lives. This study investigates some of the possible changes in economic, social and academic life in the aftermath of the COVID-19 pandemic.

Keywords

COVID-19, coronavirus, post-corona world, postpandemic period, economic and social impact, expectations

Giriş

Bütün dünya son 5 aydır, 2019 sonunda Çin’de başlayıp hızla tüm dünyaya yayılan ve kısa sürede küresel bir pandemi halini alan koronavirüs salgınıyla çalkalanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID-19 (Corona Virus Disease-2019) olarak kodlanan virüs ilkin Aralık 2019 sonlarında Çin’in Wuhan kentinde görülmüş, bir-iki ay içinde önce Asya, daha sonra Avrupa, Amerika, Afrika ve Avustralya olmak üzere bütün kıtalara yayılmıştır. 16 Haziran 2020 tarihi itibariyle dünyada COVID-19 virüsünün bulaştığı vaka sayısı 8 milyon 170 bini, virüs nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı ise 440 bini aşmış bulunmaktadır.¹

Hızla yayılma özelliği nedeniyle virüsten kaynaklı hastalık ve ölüm vakalarının artmasını önlemek amacıyla bütün dünyada kamu otoriteleri bir dizi tedbir alma yoluna gitmişlerdir. Alınan tedbirler arasında sokağa çıkma yasakları, iş ve alışveriş merkezlerinin kapatılması, uluslararası uçuşların yasaklanması, seyahat kısıtlamaları, şehirlere giriş-çıkışların izne tabi tutulması, çoğu kurum ve işletmelerde çalışanların zorunlu izne çıkarılması, part-time çalışma düzenine dönülmesi, okullarda eğitime ara verilmesi, derslerin uzaktan eğitimle verilmeye başlanması, vb. gibi daha önceden alışık olunmayan, insanların hareket kabiliyetini ciddi biçimde sınırlayan uygulamalar bulunmaktadır.

Virüsün nasıl ortaya çıktığı konusunda çeşitli komplo teorileri değişik medya ortamlarında sık sık dile getirilmektedir. İzleyen bölümde bu konuya ayrıca değinilecektir.

Gerek şu ana kadar alınmış olan önlemlerin bazı kalıcı etkiler taşıma potansiyeli, gerekse virüse karşı etkili bir ilacın bulunmasının uzunca bir süre alabi-

¹ Bu yazının ilk teslim edildiği 22 Mayıs 2020 tarihinde vaka sayısı 5,2 milyon, ölü sayısı 335 bindi. Son şeklinin verildiği 16 Haziran’a kadar üç hafta içinde rakamların ne kadar değiştiğine, salgın sürecinin ne kadar dinamik bir süreç olduğuna dikkat çekilmelidir.

leceği tahminlerinin ima ettiği sorunlar nedeniyle, COVID-19 pandemisinin yalnızca uzun dönemli etkiler yaratmakla kalmayıp, temel bazı sosyo-ekonomik ve siyasi değişimlere yol açacağı tahmin edilebilir. Bu çerçevede II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde karşılaşılmış en ciddi kriz olduğu ileri sürülen pandeminin etkisiyle bütün dünya adeta küresel bir acil durum moduna girmiştir. O kadar ki, “böylesi bir panik ve acil durum havasının ancak terörist eylemlerle kıyaslanabilir olduğu, virüsün her düzeyde işleri kötüden en kötüye doğru sürüklemekte olduğu, dünya çapında çok sayıda ölümler, gerginlik ve sıkıntıların kaynağı haline geldiği” (Khan, 2020) belirtilmektedir. COVID-19 pandemisi, diğer hastalıklara ve bunların getirdiği yüklerle kıyasla, tüm dünyadaki diğer bulaşıcı hastalıklardan daha fazla sıkıntıya katlanılmasına neden olacaktır (Chakraborty ve Maity, 2020: 2).

Bu çalışmada koronavirüsün sosyal, ekonomik ve akademik hayatta yol açtığı ya da bundan sonraki dönemde yol açması muhtemel bazı etkileri ele alınmaktadır. İzleyen bölümde salgının bugün ulaştığı boyutlar ve salgının kaynağı konusunda yapılan spekülasyonlar üzerinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde sırasıyla sosyal, ekonomik ve akademik hayatta pandeminin muhtemel etkileri, hayatımızda neleri değiştirip neleri değiştirmeyeceği ele alınmaktadır.

COVID-19 Küresel Salgını, Boyutları ve Komploteorileri

COVID-19 virüsü ilk olarak Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan kentinde, 2019 Aralık ayı sonlarında görülmüştür. Bunun daha önceden bilinenlerin dışında yeni tip bir koronavirüs olduğunun anlaşılması zaman almış, o andan itibaren sıkı önlemler alınmasına rağmen, virüsün kısa sürede bütün kıtalara yayılması önlenememiştir.² Çin'e virüsle ilgili gelişmeleri dünyaya duyurmadığı ve önlem almakta geç kaldığı eleştirileri yapılmaktadır. Ancak Çinli yetkililer bu suçlamaları kabul etmemektedir. Başlangıçta COVID-19'un kimse tarafından bilinmediği, bunun tehlikeli ve yeni bir virüs olduğunun anlaşıldığı andan itibaren, Çinli yetkililer tarafından -insan haklarını ihlal etme eleştirileri pahasına bir şehrin dünya ile bütün irtibatını kesmek suretiyle elden gelen tedbirlerin alındığı dile getirilmektedir (NEÜ TIGA, 2020). Aşağıda önce yazının kaleme alındığı tarih itibarıyla COVID-19 salgınının bugün ulaştığı boyutlar ortaya konmakta, daha sonra salgınla ilgili ortaya atılan komploteorileri irdelenmektedir. Tablo 1 salgının yaygın olarak görüldüğü ülkeler bazında 16 Haziran 2020 itibarıyla COVID-19 istatistiklerini özetlemektedir.

² COVID-19'un ortaya çıkış süreci, COVID-19'la ilgili terminoloji, Türkiye'de mevcut durum, dünya bilim akademilerinin COVID-19 raporlamaları ve bu konuda yürütülen araştırma projeleri konusunda detaylı bir rapor için bkz. Şeker vd. (2020).

Tablo 1. Seçilmiş Ülkeler İtibariyle COVID-19 Pandemisi İstatistikleri (16.06.2020)

Ülkeler	Toplam Vaka Sayısı	Toplam Ölüm Sayısı	Toplam İyileşen Sayısı
Dünya	8.170.801	440.666 (%5,4)	4.268.049 (%52,2)
ABD	2.189.556	118.520 (5,4)	891.068 (40,8)
Rusya	545.458	7.284 (1,3)	294.306 (54,0)
İspanya	291.189	27.136 (9,3)	150.376 (51,6)
Brezilya	891.556	44.118 (4,9)	464.774 (52,1)
İngiltere	296.857	41.736 (14,1)	780 (0,3)
İtalya	237.290	34.371 (14,5)	177.010 (74,6)
Fransa	157.372	29.436 (18,7)	73.044 (46,4)
Almanya	188.044	8.885 (4,7)	173.100 (92,1)
Türkiye	179.831	4.825 (2,7)	152.364 (84,7)
İran	192.439	9.065 (4,7)	152.675 (79,3)
Çin	83.221	4.634 (5,6)	78.377 (94,2)

Kaynak: covidvisualiser.com (16.06.2020).

Not: İlgili adresten bütün dünya ülkeleri itibariyle en güncel bilgilere erişilebilmektedir. Parantez içindeki rakamlar toplam vaka sayısına oranı yüzde cinsinden vermektedir.

Tablo 1’den izlenebileceği gibi, 16 Haziran 2020 itibariyle dünyada COVID-19 vaka sayısı 8,1 milyonu aşmış, 440.666 kişi virüsle bağlantılı olarak hayatını kaybetmiş, yaklaşık 4,3 milyon kişi iyileşmeyi başarmıştır. Dünya genelinde ölüm oranı %5,4, iyileşme oranı ise %52,2 olarak gözükmektedir. Gerek vaka sayısı, gerekse ölen kişi sayısı bakımından ABD açık ara listenin ilk sırasında yer almaktadır. Bu ülkeyi vaka sayısı bakımından Brezilya, Rusya, İngiltere ve İspanya izlemektedir. Avrupa kıtasında gerek vaka, gerekse ölüm sayısı bakımından en iyi durumdaki ülkenin Almanya olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye toplam 179.831 vaka sayısı ile listenin alt sıralarında yer almakta, virüsün ilk ortaya çıktığı ülke olan Çin vaka sayısı bakımından listenin son sırasında yer almaktadır. Ölen kişi sayısı bakımından listenin ilk sırasında olan ABD’yi Brezilya, İngiltere, İtalya ve Fransa izlemektedir. Ölüm sayısının en az olduğu ülke Çin olup, bu ülkeyi Türkiye, Rusya, Almanya ve İran izlemektedir.

Toplam vaka sayısının yüzdesi olarak bakıldığında ölüm oranının en yüksek olduğu ülkeler Fransa (%18,7), İtalya (%14,5), İngiltere (%14,1) ve İspanya’dır (%9,3). Almanya dışındaki Avrupa ülkelerinin bu süreçte iyi bir sınav verememiş olmaları karşısında Avrupa Birliği’nin geleceği konusunda kötümser yorumlar yapılmaktadır. “Dünyayı kasıp kavuran koronavirüs salgını Avrupa’ya da ulaşınca İtalya başta olmak üzere İspanya ve İngiltere’deki korkunç ölüm rakamları hiç şüphesiz Avrupa’yı derinden sarsmıştır. Güçlü ve müreffeh Avrupa olgusu çok olumsuz etkilendiği gibi AB içindeki birlik ve beraberlik ruhu da çok tartışmalı bir konuma gelmiştir” (Al, 2020).

Buna karşılık en düşük ölüm oranına sahip ülkeler Rusya (%1,3), Türkiye (%2,7) ve Almanya ve İran'dır (%4,7). Nihayet iyileşme oranları bakımından tabloya göz atıldığında, Çin %94'le başı çekmekte, bu ülkeyi sırasıyla Almanya, Türkiye ve İran izlemektedir. Gerek vaka sayısı, gerekse ölüm oranının düşüklüğü ve iyileşme oranının yüksekliğiyle dikkati çeken Türkiye'nin, sağlık malzemeleri bakımından çeşitli ülkelere yardım eden cömert tutumu ulusal ve uluslararası platformlarda takdirle karşılanmıştır.

COVID-19'un nasıl ortaya çıktığı, kimin icadı olduğu, ne amaçla üretildiği konusunda basında ve özellikle sosyal medya ortamlarında çok sayıda komplo teorilerinin ortaya atıldığı yukarıda belirtilmişti. Çoğu sağlam delillerden yoksun, inandırıcı olmaktan uzak, abartılı iddialar olmanın ötesine gitmeyen (Acar, 2020) bu teorilerden biri, Amerikalılar tarafından ortaya atılan ve virüsün Çin tarafından, dünya güçler dengesini değiştirmek amacıyla üretilmiş bir biyolojik silah olduğunu ileri süren teoridir. Bunun tam aksini iddia eden bir başka komplo teorisine göre, virüs ABD laboratuvarlarında üretilmiş ve ABD'li askerler tarafından Çin'e salınmıştır. Amaç, dünyanın en güçlü şekilde yükselen ekonomisini istikrarsızlaştırmaktır (Khan, 2020).

Bir başka teori koronavirüsle aslında birilerinin Nazilerin genetikle oynayıp insanları kısırlaştırma hayalini hayata geçirmek için kolları sıvadığını ileri sürmektedir. Buna göre koronavirüs aslında faşist bir plan olup, dünya nüfusunu büyük ölçüde azaltmayı hedeflemektedir. Bunun en kansız ve trajik olmayan şekli ise aileyi ifsat ve kısırlaştırmadır (Internethaber, 2020). Bu çerçevede Dilipak'a göre "Zaten Korona'nın sentetik bir mikrop olduğu başından beri söylenip duruyor. Kimler tarafından ve niçin üretildiği de belli. LGBT, CEDAW, İstanbul Sözleşmesi'ni üreten akıl üretti Korona'yı aslında." Dünyada ahlâksız bir yaşamı yaygınlaştırmaya çalışan derin güçlerin ürettiği koronavirüs salgınında asıl tehlikenin aşı ile birlikte geleceğini kaydeden Dilipak'a göre, korona bu komploda sadece bir araçtır. Asıl vurucu darbe aşı ile gelecektir. Aşı ölümüne ilaç, deva, çare olarak sunulacak, ölümü gösterip insanlığı kısırlaşmaya razı edeceklerdir (Milli Gazete, 2020).

Bir başka iddiaya göre yeni koronavirüs salgını aslında bilimsel, sosyal, iklimsel ya da dijital bir deney'dir. Buna göre ABD'deki bir simülasyonla dünyaya ilan edilen ve Çin'den yayılan salgın tüm dünyada Mayıs ayında bitecektir (İ. İncal'a atıfla zikreden, Arabacı, 2020). Öte yandan koronavirüsün bizi dijital dünyaya entegre etmek için "sosyal öncü bir deney" olduğunu iddia eden stratejist A. Çiftçi'ye göre, "Koronavirüs nedeniyle dünyada ciddi bir panik ve korku var. Dünya, Blockchain tabanlı dijital topluma geçme evresinde. İnsanların davranışları ve alışkanlıkları değişiyor. İnsanlar evlerine kapanıyor, el sıkışırken çekiniyor, ayaklarını tokuşturarak selamlaşanlar var. Para kullanımı ortadan kalkıyor. Yani, bir akıl dünyayı yeniden dizayn ediyor diyebiliriz" (Çevik, 2020). Yine benzer iddiaları dile getiren bir başkası bizleri "bildiğimiz her şeyi unut-

maya” davet etmekte, bir yerlerden “düşmeye basıldığını” söylemektedir (Yılmaz, 2020).³

Belki kısmen dünya genelinde de böyledir; ancak bulunduğumuz coğrafyada endişe yaratan konularda komplo teorileri üretme veya üretilen teorilere inanma eğilimi bir hayli yüksek gibi görünmektedir. Örneğin ülkemizde Osmanlı'nın nasıl yıkıldığından, 1960 ve sonrasında gerçekleşen askeri darbe, muhtıra ve darbe girişimlerinin kimler tarafından tezgâhlandığına, makroekonomik göstergelerin bozulmasından döviz kurlarındaki dalgalanmaya, nihayet Türkiye'nin sık sık karşılaştığı ekonomik krizlerin kimlerin oyunu olduğuna varıncaya kadar birçok konuda çok sayıda komplo teorileri ortaya atılmıştır. Son yaşanan COVID-19 krizinde de benzer teorilerin ortaya atılmış ve bunların hayli taraftar toplamış olması hiç şaşırtıcı gelmemektedir.

Komplo teorilerinin bazı cazip tarafları olduğu muhakkaktır. İnsanları düşünme, araştırma, tartışma, fikir üretme, model geliştirme ve mantıklı açıklamalar getirme zahmetinden kurtarırlar. Korona salgınının etkileri konusunda yakın geçmişte yapılan bir kamuoyu araştırma- sının sonuçlarını yorumlarken Prof. Bozkurt'un da isabetle vurguladığı gibi, “çözemediğimiz karmaşık sorunlarla karşılaştığımızda, içine düştüğümüz be- lirsizliği ortadan kaldıracak basitleştirilmiş çözümler ararız. Komplo teorileri, aradığımız bu basitliği sağlar. [Eldeki veriler] özgüven sorunu olan, hayatın zorlukları ile yüzleşmekten çekinen insanlar arasında komplo teorilerinin daha çok kabul gördüğünü ortaya koyuyor. Salgın sonrası belki çok şey değişecek; ancak komplo teorilerine ilgi ve inancın zayıflama ihtimali çok yüksek değil” (Bağcı, 2020).

Oysa komplo teorilerinin sağladığı rahatlama sahte ve geçici bir rahatlama değildir; sorun çözülmez, varlığını korur. Dahası komplo teorileri insanları pasifize eder, psikolojilerini bozar, bireyleri “karanlık güçler” tarafından kuşatılmışlık hissiyatına gark eder. Komplo teorilerinin zararları bağlamında belki de en kötüsü, bunlara inanmanın olayların gidişatında kendi rolümüz ve sorumluluğumuzun ne olduğunu görmemizi engellemesi, bütün suçu kolayca başkalarına yıkmaya ve sorumluluktan kaçmaya yol açmasıdır.

Bütün komplo teorilerinin ortak özelliği, mantıksal bir temelde ikna ediciliğinin zayıflığı ve hiçbir sorunu çözmemesidir. ABD'nin bu virtüsü Çin'in başına bela etmek için ürettiği tezi, bugün en fazla vaka ve en yüksek ölüm rakamının ABD'de olduğu gerçeği karşısında çökmektedir. Aksine, Çin'in ABD'yi çökertmek için virtüsü ürettiği iddiası ise, salgından ekonomik olarak en büyük zararı Çin ekonomisinin görmekte olduğu gerçeği karşısında çökmektedir. “Aşı bulacaklar, bizi kısırlatacaklar” iddiasına karşı basitçe şu söylenebilir: “Neden onlardan önce siz bir aşı geliştirip de insanlığa şifa sunmuyorsunuz, elinizi kolunuz bağlayan mı var?” Nihayet, bildiğimiz her şeyi unutmaya davet edip

³ Korona ile mücadele sürecinde bir şeylerin yanlış gittiğini vurgulayan, sürecin yanlış yönetilmesi ve panik havasının abartılmasının kasıtlı yapıyor olabileceğini ima eden, dolayısıyla kısmen komplo kokan iddialar arasında şu ana kadar rastladığımız en mantıklı, en ikna edici olanı, iki ABD'li doktorun, son 5 aydır elde edilen veriler üzerinde yaptıkları istatistiksel analiz sonucunda vardıkları sonuca ilişkin tespitlerdir. Buna göre, karantina uygulayan ülkeler ile uygulamayan ülkeler arasında ölüm oranları yönünden kayda değer bir fark yoktur. Hastalar -aynen grip vb. vakalarda olduğu gibi- korona “nedeniyle” değil, korona “ile birlikte” öldükleri halde ölüm nedenleri arasında koronanın dâhil edilmesi konusunda doktorlara baskı uygulanmakta, karantinanın önemi abartılmakta, insanlar gereksiz yere evlere hapsedilmektedir (Bitchute, 2020).

“düğmeye basıldığını” haber veren komplolara karşı ise, yine basitçe, tüfek icat edildiğinden beri mertliğin zaten bozulmuş olduğunu, bilgisayarın ve internetin icadından, bunun üstüne bir de iletişim teknolojilerinde görülen muazzam gelişmelerden sonra artık zaten hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını, uzunca bir süredir dünyanın çeşitli köşelerinde birilerinin sürekli düğmeye basıp durduğunu, bu anlamda “gök kubbenin altında yeni bir şey olmadığını” söylemek mümkündür.

Bugün itibariyle virüs hız keserek de olsa yayılmayı sürdürmektedir; ne zaman biteceğine ilişkin kesin bir şey söylenememekte, çeşitli tahminler yapılmaktadır. Sıcaklıkların artacağı yaz aylarında virüsün yayılma hızının çok düşeceği tahmin edilmekle birlikte, ne zaman dünyayı tamamen terk edeceği bilinmemektedir. Çok sayıda ülkede virüse karşı bir aşı geliştirme çalışmaları devam etmekte, ancak 2021 yılından önce etkili bir ilaç ya da aşımın bulunma ihtimali zayıf görülmektedir. Belirsizlik hemen her konuda olduğu gibi, koronavirüs salgını konusunda da kaygıları arttırmakta, sokağa çıkma yasaklarının uzaması, normal hayata dönüş sürecinin gecikmesi çeşitli sıkıntılara yol açmaktadır.

İzleyen bölümde ekonomik, sosyal ve akademik hayatta koronanın neleri değiştirdiği veya değiştireceği, neleri ise değiştirmeyeceği konusu üzerinde durulmaktadır.

Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek?

Koronavirüsün hayatımızda birçok şeyi değiştireceği, korona sonrası dünyada pek çok şeyin artık aynen eskisi gibi olmayacağı muhakkaktır. Ancak, “bundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” demek de biraz abartılı bir yarıdır. Aşağıda sırasıyla sosyal, ekonomik ve akademik hayatta korona sonrası dünyada nelerin değişip değişmeyeceği konusu ele alınmaktadır.

Sosyal Hayatta Koronavirüs Etkisi

COVID-19 salgınının ortaya çıkması ve sorunun ciddiyetinin anlaşılmasıyla birlikte tüm dünyada ülkeler virüsün yayılma hızını yavaşlatabilmek, yeni vaka sayısının hızla artmasını önlemek ve hastaların iyileşmesini sağlamak amacıyla bir dizi önlemler almışlardır. Hem bireysel, hem toplumsal düzeyde yansımaları olan bu tedbirler arasında şunlar sayılabilir: hijyen, sosyal mesafe, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, şehirlere giriş-çıkışların izne bağlanması, iş yerlerinin ve alışveriş merkezlerinin kapatılması, çalışanlara zorunlu izin, yarı-zamanlı çalışma ve “evde kal” çağrıları.

Kamu spotları şeklinde kitle iletişim araçları üzerinden sık sık tekrarlanan hijyen kuralları arasında ellerin sık sık ve sabunla yıkanması; kolonya ve dezenfektan yoluyla ellerin temizlenmesi; sokağa çıkarken ve alışveriş yaparken, başka insanlarla bir araya gelirken maske takılması ve eldiven kullanımı bulunmaktadır. Aslında “fiziksel” bir mesafeden söz edildiği halde, her ne hikmetse yanlış bir adlandırmayla “sosyal mesafe” denen, çevremizdeki kişilerle muha-

tap olurken aramıza 1,5 ila 2 metre mesafe konması, tanıdık veya tanımadık hiç kimseye bu mesafeden daha fazla yaklaşmama, tokalaşmama, kucaklaşmama, öpüşmeme, her türlü fiziksel temastan uzak durma kuralı da sosyal ilişkileri ciddi biçimde etkileyen bir kısıtlamadır.

Bundan sonraki dönemde COVID-19 bağlamında sosyal hayatta acaba nelerin değişmesi beklenebilir? Sosyal mesafenin artık hayatımızın bir parçası haline gelmesini, en azından görünür gelecekte insanlara daha mesafeli davranılmasını bekleyebiliriz. Bu bağlamda eşimiz, çoluk-çocuğumuz ve dostlarımızla eskisi gibi rahatça tokalaşmalar, sarılmalar, kucaklaşıp öpüşmeler olmayacaktır.

Yemekten önce ve yemekten sonra ellerin yıkanması aslında İslam dininde bir sünnettir, Hz. Peygamber'in tavsiyesidir. Ancak öteki pek çok peygamber tavsiyesini kulak ardı ettiğimiz gibi, ellerin yıkanması da ihmal edegeldiğimiz tavsiyelerdendi. Koronanın bize önemini yeniden hatırlattığı ve sosyal hayatta bundan sonra daha çok dikkat edeceğimiz davranışlardan biri, ellerin sık sık sabunla yıkanması olacaktır. Kolonya ve dezenfektan gibi temizleyiciler de bundan sonra hayatımızın bir parçası olacaktır.

Maske daha önceleri sadece sağlık kurumlarında, hastane ve sağlık ocağında, yoğun bakım hastalarının yanına girip çıkarken görüp kullandığımız bir nesneydi. Bundan sonra maske de hayatımızın bir parçası olacaktır. Evden dışarı çıktığımızda, alışveriş yaparken, başka insanlarla bir araya gelmemiz gereken ortamlarda daha çok maske takacağız, maskesiz dolaşanlara karşı daha mesafeli olacağız. Uzmanların verdiği bilgilere göre maske kullanımı hastaları %70, sağlam insanları %30 oranında korumakta, virüs kapma ya da virüs bulaştırma riskini bu oranlarda düşürmektedir. Dolayısıyla, çoğu ortamda maske takmanın bundan sonra bir lüks değil, bir zorunluluk olarak hayatımıza dâhil olması beklenebilir. Maske ve mesafeden oluşan "iki M" kritik önemde olacaktır.

Sosyal hayatta bundan sonra bekleyebileceğimiz değişimlerden biri de sinema, tiyatro, diskolar, kafeler vb. eğlence mekânlarının eskisine kıyasla daha az ziyaret edilmesi, doluluk oranlarının düşmesidir. Kalabalık ortamların virüs kapma veya virüsü başkalarına bulaştırma riskini artırdığı dikkate alınırsa, bundan sonra insanlar bu tür eğlence mekânlarına gitmeden bir kez daha düşünceklerdir. Benzer şekilde alışverişe daha seyrek çıkılacak, alışveriş merkezlerinde daha az vakit geçirilecek, canı sıkılan herkes kendini AVM'lere atmayacaktır.

İçki ve sigara başta olmak üzere, sağlığınıza zarar veren kötü alışkanlıklardan kurtulmanın zorluğu bilinmektedir. Ancak ölüm korkusu insanlığın en büyük korkusudur. Ölümün soğuk nefesini ensesinde hisseden insan normal zamanlarda kolayca terk edemediği alışkanlıklarını daha kolay terk edebilmekte, iradesini bu yönde zorlayabilmektedir. Korona sonrası dünyada oransal olarak başta sigara kullanımı olmak üzere, kötü alışkanlıklarda nispi bir azalma beklenmelidir.

Nihayet, korona sonrası dünyada eş-dost ve akraba ziyaretlerinin, en azından belirli bir süre eskisine kıyasla daha az olması, ziyaret sürelerinin de daha kısa tutulması muhtemeldir. Acaba korona sonrasında neler değişmeyecek, ya da nelerin değişmesini beklememek gerekir?

COVID-19'un etkisini fazla abartıp "bundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" gibi bir iddia pek doğru olmayacağına yukarıda işaret edilmişti. Bu çerçevede bazı şeyler korona sonrasında da aynı kalacaktır. Örneğin insan fıtratı değişmeyecektir. İnsanlar yine acıkıp-susamaya, yiyip-içmeye, giyinip-kuşanmaya devam edeceklerdir. Biyolojik, cinsel, fiziksel, ruhsal ihtiyaçlarımız devam edecektir. Karnımızı doyurmak için üretmeye, gelir elde etmeye, tüketmeye, tasarruf edip yatırım yapmaya yine ihtiyacımız olacaktır. Sosyalleşme, yuva kurma, çocuk-çocuğa karışma, hısum akraba ve dostlarla bir araya gelme, hasret giderme, birlikte yaşama arzumuz devam edecektir.

Gerek bireysel, gerekse toplumsal ve milletler arası düzeyde başkalarıyla bir araya gelme, işbirliği ve dayanışma ihtiyacı devam edecektir. İnsan-insan, insan-doğa, insan-Tanrı, birey-toplum, vatandaş-devlet etkileşimi bildiğimiz düzen üzere varlığını sürdürecektir. Kısaca hayat devam edecek, hayatın anlamı bağlamında "imtihan süreci" kesintiye uğramadan sürecektir. Kıyametin ne zaman kopacağını bilmiyoruz; ama kıyamet kopuncaya kadar kesintisiz bir imtihan sürecinde olduğumuzu biliyoruz.

Ekonomik Hayatta Koronavirüs Etkisi

COVID-19'un etkilerinin en sancılı şekilde hissedileceği alan muhtemelen ekonomik alandır. İş dünyasında salgının başından bu yana yaşanan, bundan sonra da yaşanmaya devam edecek olan sarsıntının mevcut ve artçı etkileri uzun bir süre yoğun şekilde hissedilecektir. Bu çerçevede işsizlik, büyüme, devletin ekonomideki rolü, kamu harcamaları, enflasyon, vb. konularda önemli değişim ve sıkıntılar yaşanacağı söylemek mümkündür.

Bu çerçevede hemen bütün sektörlerde istihdam azalacak, işsizlik artacaktır. Nitekim Türkiye'de koronanın etkisinin görülmeye başlandığı Şubat ayında bunun belirtileri görülmeye başlanmıştır. Mevsim etkilerinden arındırılmış işgücü verilerine göre tarım dışı işsizlik oranı Şubat 2020 döneminde yüzde 14,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde tarım dışı istihdam 277 bin kişi azalırken, tarım dışı işgücü 356 bin kişi azalmıştır. Tarım dışı işgücü ve istihdamdaki olağan dışı düşüşün sonucu olarak mevsim etkilerinden arındırılmış işgücü oranı Ocak 2020'ye kıyasla yüzde 1 puan gerilerken, mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam oranı yüzde 0,9 puan gerilemiştir. İşgücü ve istihdam oranında gerçekleşen düşüş Ocak 2005'ten bu yana gerçekleşen en yüksek düşüş olmuştur. Sektörel verilere göre bütün sektörlerde istihdam kaybı yaşanırken, en ciddi düşüş tarım (218 bin) ve hizmetlerde (194 bin) gerçekleşmiştir. İnşaat sektöründe 28 bin, sanayide 56 binlik istihdam azalışı kaydedilmiştir (Gürsel ve Şahin, 2020).

Daralmanın en belirgin olarak yaşanacağı sektörler arasında ulaşım ve turizm sektörü gelmektedir. Salgın uluslararası bir boyut kazandıktan sonra uluslara-

rası seyahatler büyük ölçüde kısıtlanmış, havayolu seyahati durma noktasına gelmiştir. Hayat kısmen normale döndüğünde bile insanlar seyahate çekilenecekler, ulaşım ve turizm sektörlerinin yeniden normale dönmesi uzun bir zaman alacaktır. IMF, OECD ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar başta olmak üzere, koronavirüsün ekonomik etkilerini araştıran hemen bütün kaynaklar salgının dünya ekonomisinde kayda değer oranda daralmaya yol açacağını tahmin etmektedir. 2020 yılında ülke ekonomilerinin neredeyse tamamına yakınında tereddütsüz resesyon beklenmekte, ABD’de yüzde -5,9, Almanya’da yüzde -7,0, İtalya’da yüzde -9,1, Rusya’da yüzde -5,5, Türkiye’de yüzde -5,0 ve İspanya’da yüzde -8,0 oranlarında ekonomik daralma tahmin edilmektedir (IMF, 2020).

Korona sonrası dünyada devletin ekonomideki ağırlığı ve sosyal hayattaki görünürlüğü artacaktır. Ekonomide devletin rolü ve ağırlığının ne olması gerektiği konusunda *piyasacı* (Klasik, Neoklasik, Parasalcı, Yeni Klasik) gelenek ile *devletçi* (Merkantilist, Keynesyen, Neo-merkantilist, Yeni Keynesyen, sosyalist) gelenek arasında öteden beri bir zıtlık vardır. İktisat politikalarına egemen olan yaklaşım anlamında sarkacın *piyasacı* zihniyet ile *devletçi* zihniyet arasında tarih boyunca gidip gelmesi söz konusudur.

Bu çerçevede örneğin, on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında piyasacı ve serbest ticaretçi zihniyet ekonomi politikalarına egemen iken, I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle ve özellikle de 1929 Büyük Bunalımıyla birlikte devletçi, müdahaleci ve korumacı zihniyet uzunca bir süre akademik ve siyasi düzlemde egemenlik tahtına oturmuştu. Bu dönemde devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmıştı. Öte yandan 1960’lı yıllardan itibaren yaşanan *stagflasyon* (işsizlik ve enflasyonun bir arada olması durumu), kamu sektöründe yaşanan verimsizlik ve finansman sıkıntılarının da etkisiyle 1970’lerin sonlarında ibre tersine dönmeye başlamıştır. ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher, Türkiye’de Özal’ın iktidarda olduğu 1980’li yıllarda devletçi- müdahaleci Keynesyen gelenek zayıflamış, özellikle 1990’lı yılların başında SSCB’nin dağılmasıyla birlikte serbest piyasaya yönelim süreci daha da hızlanmıştı. Skousen ekonomide devleti küçülten, piyasa güçlerini öne çıkaran serbest piyasa ve serbest ticaretçi politikaların popüler hale gelmesini “Adam Smith’in Washington’a dönüşü” olarak nitelendiriyordu (Skousen, 2016).

2008-2009 küresel ekonomik krizi bu gidişe son vermiş, dünyada devletçi, iç kapanmacı ve kendine yeterliliği öne çıkaran zihniyetin yeniden güç kazanmasının önünü açmıştı. Trump döneminde ABD’nin uyguladığı iktisat politikalarının hiç de ABD ile sık sık irtibatlandırılan küreselleşmeci, dışa açık, serbest ticaretçi politikalar olmadığı, aksine başta Çin olmak üzere, birçok ticaret ortağına karşı tarifeleri yükselten, dış ticareti zorlaştıran korumacı politikaların devreye sokulduğu bilinmektedir. Korona salgını bu gidişi daha da perçinleyecek bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda görünür gelecekte hemen bütün ülkelerde ekonomik ve sosyal hayatta devletin rolü ve görünürlüğü artacak, kendi yağıyla kavrulmanın, kendine yeterliliğin erdemlerini vurgulayan söylemler öne çıkacaktır.

Nitekim salgının başladığı ilk günlerden itibaren hükümetler piyasaya müdahale eden ve ekonomide devletin ağırlığını arttıran politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu kapsamda zor durumdaki şirketlerin borçları ertelenmiş, sıkıntıya düşen şirketlere destek mahiyetinde finansman kolaylıkları getirilmiş, işsizlik ödenekleri ve sosyal yardımlar devreye sokulmuştur. Dünyanın dört bir yanında hükümetlerin COVID-19 ile mücadele sürecinde hızla devreye soktukları para ve maliye politikaları Tablo 2’de özetlenmektedir.

Tablo 2. COVID-19 Sürecinde Hükümetlerce Hızla Devreye Sokulan Politikalar

Politika Türü	Alınan Tedbirler	Uygulayan Ülkeler
Para Politikası	Bankalara zorla düzenleyici işlem yaptırılması ve COVID-19’dan etkilenen borçlulara anapara veya faiz moratoryumu verilmesi	İrlanda, Çin, Nijerya, İtalya
	Merkez bankalarının finansal piyasalara likidite sağlaması	ABD, Çin
	Merkez bankalarının hızla değer kazanan tahvil ve menkul kıymetleri satın alması	Avustralya, AB, Kanada
	Merkez bankaları tarafından faiz oranlarının düşürülmesi	Türkiye, ABD, Yeni Zelanda, Japonya, İngiltere, Nijerya, Güney Kore, Kanada
	Bankalara, KOBİ’lere, halk sağlığı sektörüne, bireylere ve önemli işletmelere sürekli kredi akışı	İngiltere, ABD, Avustralya, Nijerya
Maliye Politikası	COVID-19 salgından en fazla etkilenen sektörler ve endüstriler için büyük bir federal teşvik paketini onaylayan hükümetler	İngiltere, ABD, Avustralya, Nijerya, Türkiye
	Her hanehalkını desteklemek için sosyal yardım ödemeleri	Avustralya, ABD, Türkiye
	Bireyler için gelir desteği sağlanması	Avustralya, ABD, İngiltere ve Hindistan, Türkiye

Kaynak: Ozili ve Arun (2020, s.15)

Korona sürecinde ve sonrası dünyada uzunca bir süre kamu harcamaları artacak, karşılıksız para basılacak, şirket kurtarma operasyonları yapılacak, bütün bunların etkisiyle devletin ekonomideki ağırlığı artacaktır. Salgımla mücadele için uygulanan politikalar ile aşırı artacak olan sağlık, kamu ve sosyal harcamalar, vazgeçilen vergiler vs. sonucunda devletlerin bütçeleri ciddi anlamda baskılanacak ve zorlanacaktır (Bayar vd., 2020, s 6-7). Siyasi, bürokratik ve entellektüel mahfillerde serbest ticaretçi argümanların popülaritesi zayıflayacak, kendine yeterliliğin erdemleri vurgulanacaktır. Tedarik zincirinde bazı kırımlar yaşanacak, devletler korona öncesi dönemde kurdukları tedarik zincirine alternatif arayışına girecektir. Yurtdışından aldıkları bazı mal ve hizmetleri kendileri üretmenin yollarını arayacaklardır.

Ancak iktisadın evrensel yasalarından biri “her şeyin bir bedeli vardır” diyen, bedava ekmeğin olmadığını vurgulayan yasadır (Acar, 2018: 25). İktisadi ve

sosyal hayatta devletin bu kadar öne çıkmasının, harcamalarını arttırmasının, insanların günlük hayatına bu kadar müdahil hale gelmesinin bazı kaçınılmaz, nahoş, arzu edilmeyen sonuçları olacaktır. Bunlardan biri büyük çaplı bütçe açıklarıdır. Bir yandan vergi gelirlerinin azalması, bir yandan kurtarma ve ayakta tutma operasyonları kapsamında kamu harcamalarının artmasının sonucu bütçe açıkları katlanarak artacaktır. Bütçe açıklarını kapatmanın ise başlıca üç yolu vardır: 1) Para basma, 2) Vergileri arttırma, 3) Borçlanma.

Karşılıksız para basmanın kaçınılmaz şekilde fiyatları da şişireceği, yani enflasyona yol açacağı yine iktisadın evrensel yasalarından biridir (Acar, 2018). Enflasyon dar ve sabit gelirlileri fakirleştiren, gelir dağılımını bozan, işçi-işveren ve borçlu-alacaklı arasında haksız gelir ve servet transferine yol açan, fiyat sinyallerini ve buna bağlı olarak kaynak dağılımında etkinliği bozan, yerli paradan kaçışı hızlandıran, kısaca çok sayıda olumsuz etkisi olan bir sorundur. Vergileri arttırmak vatandaşın alım gücünü azaltan, talebi daraltan ve ekonomik durgunluğa yol açma potansiyeli olan bir olgudur. İç borçlanma finansal kaynakların çoğunu devlete yönlendireceği için özel sektörün yatırım için kullanabileceği kaynakları azaltan, finansal fonlara olan talep artışına bağlı olarak reel faizleri yükseltip yatırımları caydıran etkilere sahiptir. Dış borçlanmanın kabarmasının ise özellikle bir ülkenin dış politikada manevra kabiliyetini sınırlandırmak gibi nahoş sonuçları vardır.

Bütün bunlardan daha önemlisi de, devletin ekonomideki ağırlığının fazlaca artmasının sivil haklar ve siyasi özgürlükleri de olumsuz etkileme potansiyelidir. Vatandaşın günlük hayatını nasıl düzenleyeceğine, ne yiyip ne içeceğine, hangi saatlerde ne yapıp ne yapamayacağına karışan bir devlet, çoğumuzun hiç de tercih etmeyeceği bir devlettir. İktisadın evrensel yasalarından biri de devletin sınırlı, şeffaf, hesap verebilir olmasının önemini vurgular. Bu bağlamda size istediğiniz her şeyi verebilecek kadar büyük olan bir devlet, istediğinde her şeyinizi de alabilir (Reed, 2008). O halde koronavirüsün zorlamasıyla ekonomide devletin rolü artarken ölçü kaçırılmamalı, ek kısa zamanda yeniden piyasaların arz-talep doğrultusunda normal şekilde işlemeye başladığı bir ortamın tesisi hedeflenmeli, piyasa ile devlet arasında denge korunmalıdır.

Akademik Hayatta Koronavirüs Etkisi

Hayatın hemen her alanında olduğu gibi, genelde eğitim hayatı, özelde akademik hayatta da koronavirüsün birtakım etkilerinin olması kaçınılmazdır. Bunlardan bazıları hâlihazırda ortaya çıkmış durumdadır.

Koronavirüs salgınıyla birlikte dünya yüksek öğretimi yeniden düşünmeye başlamış, eğitim öğretimin aksamadan devamı için sanal dersler ve uzaktan eğitim ön plana çıkmıştır. Hemen bütün ülkeler salgının zararını azaltma bağlamında birtakım tedbirler almıştır. ABD üniversiteye giriş sınavlarını bu yıl için askıya almıştır. Pek çok ülkede okullar tatil edilmiş, sınavlar iptal edilmiş ya da ertelenmiştir. Pandemi öncesi ve sonrasında yüksek öğretimi değerlendiren bir uzman şu tespitleri yapmaktadır: “Yeni dönemde açık ve uzaktan eğitim sistemleri yerleşik üniversite sistemlerini tehdit etmektedir. Üniversiteler kendi-

lerinden beklenen yetkinlikleri kazandırmakta zorlanmaktadırlar. Bu süreci doğru okuyup değerlendiren üniversiteler varlıklarını sürdürebilecekken, bu sürece uyum sağlamayan ve durumu değerlendiremeyenler varlıklarını sürdürmede zorluk yaşayacaklardır” (Yavuz, 2020).

Türkiye’de de korona yasaklarının başladığı Mart ayının ortalarında okullar tatil edilmiş, öğrenciler kaldıkları yurtları boşaltıp evlerine dönmüşlerdir. İki haftalık bir kısa tatilden sonra, eğitim-öğretimin aksamadan sürdürülmesi için birtakım tedbirler alınmıştır. Bunların başında uzaktan eğitim altyapısının tesis edilmesi, mevcut olanların daha kapsamlı uzaktan eğitim-öğretim verilebilir hale getirilmesi ve derslerin sanal sınıflarda verilmeye başlanmasıdır. Bazıları canlı, teknik deyişle *senkron*, bazıları kayda alınıp sisteme yükleme yoluyla yapılan, *asenkron* olmak üzere, Türkiye’de bütün üniversiteler Mart 2020 sonlarından beri uzaktan eğitim vermektedir. Bu süre içinde sanal alem üzerinden eğitim vermenin avantaj ve dezavantajları konusunda hatırı sayılır bir tecrübe birikimi oluşmuş durumdadır.

Sanal ortamda, kuşkusuz sınıf ortamının sıcaklığını bulmanın imkânı yoktur. Bütün öğrencilerle göz teması kurabildiğiniz, isteyen anında soru sorabildiği, şakalaşma ve esprilerin yapılabildiği samimi sınıf ortamı sanal ortamda maalesef yoktur. Belki de internet üzerinden verilen uzaktan eğitimin en önemli dezavantajı budur. Ancak her sosyal olgu gibi uzaktan eğitimin de dezavantajları yanında bazı avantajları bulunmaktadır.

Bunların başında, derslerin kolayca kayıt altına alınabilmesi ve sonradan tekrar tekrar izlenebilme imkânı gelmektedir. İsteyen öğrenci sisteme kaydedilmiş olan dersi istediği kadar yeniden izleme olanağına sahiptir. İkincisi, derse devam zorunluluğunun ortadan kalkmış olmasıdır. Bilindiği gibi yüksek öğretim mevzuatına göre, istisnalar dışında, %70 derse devam zorunluluğu söz konusudur. Devam zorunluluğu ciddiye alınıp uygulandığı her durumda pek çok öğrenci için sınava girememe, otomatik olarak dersten kalma riski vardır. Maalesef bu durum, dönem sonlarında öğrenci ve hocaları bazı can sıkıcı durumlarla karşı karşıya bırakan bir olgudur. Sanal eğitim derse devam zorunluluğunu ortadan kaldırmak gibi bir avantaja sahiptir. Çünkü doğal sınıf ortamındaki dersin aynen tekrarı söz konusu değilken, sanal eğitimde böyle bir imkân vardır. Canlı ders saatinde herhangi bir sebeple derse katılmayan öğrenci müsait olduğu başka bir zaman sistemde kayıtlı dersi izleyebilmektedir.

Uzaktan eğitimin ilk bakışta dikkati çekmeyen bir avantajı da, derslerle ilgili çok daha fazla yazılı materyal hazırlanmasını teşvik etmesidir. Normal sınıfta sözel olarak ders anlatmayı tercih eden, arada bir tahtayı kullananlar bile, sanal derslerle ilgili *power point sunumu* başta olmak üzere yazılı ve görsel malzeme hazırlayıp sisteme yükleme ihtiyacı duymakta, bu da yazılı ve görsel malzeme birikimini ciddi boyutlarda genişletmektedir.

Uzaktan eğitimin belki de en önemli avantajlarından biri, eğitim-öğretim masrafını büyük oranda azaltmasıdır. Öğrenci bu sistemde yurt masrafı ve ulaşım

masraflarından tümüyle kurtulmakta, okula geliş-gidiş için yolda kaybolan zamandan tasarruf edilebilmektedir. Ancak bir açıdan bakıldığında avantaj gibi duran bu olgu, bir başka açıdan dezavantajdır. Yüksek öğretim sistemine devam eden milyonlarca genç, pek çok şehirde taşımacılık, barınma, beslenme ve eğlence sektörlerinin temel gelir kaynaklarından biridir. Öğrencilerin memleketlerine ve evlerine çekilmeleri, doğal olarak söz konusu sektörleri bu gelir kaynağından yoksun bırakmaktadır. Özellikle Anadolu'nun pek çok şehir ve kasabasında öğrencilerin yerel ekonomiye katkısı azımsanamayacak boyutlardadır.

Koronavirüsün akademik dünya üzerindeki etkilerinden biri de kuşkusuz, kongre, konferans, seminer, panel ve sempozyum gibi bilimsel toplantıların fiziksel dünyadan sanal dünyaya taşınmış olmasıdır. Bütün dünyada son birkaç aydır sözü edilen bütün bilimsel toplantılar internet üzerinden yapılar olmuştur. *Zoom, Skype, Adobe Connect, Webjam* gibi iletişim teknolojileri kullanılarak araştırmacı ve akademisyenler sanal âlemde bir araya gelebilmekte ve araştırmalarının bulgularını paylaşabilmektedirler.

Koronavirüsün son zamanlarda popüler hale getirdiği bir sanal bilimsel platformda *webinar* adı verilen web tabanlı seminerlerdir.⁴ Webinarlar kongre, konferans ve sempozyumlar kadar ön hazırlık gerektirmeyen, formel kuralları olmayan, katılımı ve katkı vermesi kolay, pratik buluşma ortamları olup, akademik etkileşim ve bilgi birikimine önemli katkılar sunmaktadır.

Yaşadığımız tecrübe, bundan sonraki dönemde eğitim sisteminde internet kullanımını ve uzaktan eğitimin payının artacağına işaret etmektedir. Aynı şekilde, bundan sonraki dönemde ulusal ve uluslararası bilimsel toplantıların daha büyük bir kısmının internet üzerinden yapılacağını tahmin etmek mümkündür.

Peki neler değişmeyecek? Yukarıda sayılan avantajlarına rağmen, sanal eğitim bugün için okul ortamında verilen geleneksel yaygın eğitimin alternatifi değildir. Hayat normale döner dönmez eğitim okuldan verilmeye yeniden başlanacak, internet teknolojisi ve sanal dersler geleneksel eğitimin tamamlayıcı parçası olarak devrede olacaktır. Özellikle sınavların, ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin güvenilirliği konusundaki kaygılar ile doğal sınıf ortamının öğrenci ile daha iyi iletişim kurulmasına olanak veren samimi ortamı görünür gelecekte normal okul sisteminin baskın eğitim sistemi olmasını sağlayacak temel etmenler olarak görünmektedir. Bundan sonraki dönemde de okula, fiziksel ortamda hoca-öğrenci etkileşimine, öğrenciler için yurtlara, toplu taşıma sistemlerine olan ihtiyaç varlığını koruyacaktır.

Sonuç

Dünya 2020 yılının başından beri COVID-19 adı verilen, yeni tip koronavirüs salgınıyla boğuşmaktadır. Çin'de başlayan salgın kısa sürede bütün dünyaya yayılarak kısa zamanda küresel bir salgın, yaygın ifadesiyle bir pandemi haline

⁴ Bu satırların yazarı korona yasaklarının başladığı son üç aylık dönemde otuz dolayında webinara ya izleyici, ya konuşmacı ya da moderatör olarak katılmıştır.

gelmiştir. Halen 8,1 milyonu aşkın insana bulaşmış, 440 bini aşkın insanın hayatına mal olmuş olan salgının ne zaman sona ereceği de bilinmemektedir.

Bütün dünyada devletler, kamu otoriteleri ve karar mercileri salgının hızını kesebilmek ve daha fazla yayılmasını önlemek amacıyla çok ciddi önlemlere başvurmuşlardır. Bu çerçevede seyahatler kısıtlanmış, ülkeler arasında uçuş yasakları getirilmiş, ülke içinde şehirlere giriş-çıkış izne bağlanmış, sık aralıklarla sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Devletler zorunlu olarak iktisadi ve sosyal hayata daha fazla müdahale etmeye başlamışlar, zor durumda kalan işletmelerin ayakta kalmasını sağlamak, işsiz ve çaresiz durumda kalan toplum kesimlerine destek olmak amacıyla genişletici para ve maliye politikalarına sarılmışlardır.

Bu kadar etkili, yayılma hızı yüksek, ölümlere neden olabilen ve istisnalar dışında herkesi evde kalmaya zorlayan bir salgının bundan sonraki hayatımızda da bazı şeyleri değiştirmesi kaçınılmazdır.

İktisadi hayatta halihazırda görülen, korona sonrasında da devam etmesi beklenen etkiler arasında ekonomik daralma, büyüme hızının başta turizm, otel, restoran ve ulaştırma olmak üzere hemen bütün sektörlerde düşmesi hatta negatif büyüme, buna bağlı olarak da işsizliğin artması bulunmaktadır. Yine bu süreçte, biraz da zorunlu olarak, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığının artması, genişletici para ve maliye politikalarının görünür gelecekte devam etmesi, kamu harcamalarının artması ve Keynesyen devletçi-müdahaleci anlayışın öne çıkması beklenebilir. Ancak sürecin uzaması ve kamu harcamalarındaki artışta ölçünün kaçırılmasının, başta büyüyen bütçe açıkları, kamu finansman açıkları ve karşılıksız para basımının yol açacağı enflasyon artışı olmak üzere birtakım istenmeyen sonuçlar üretmesi de kaçınılmazdır. Bu bağlamda piyasa-devlet dengesinin gözetilmesi, parasal genişlemenin uygun araçlarla sterilize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Devleti aşırı büyütmenin temel hak ve özgürlükler konusunda ima edeceği olumsuzluklar da hesaba katılmalıdır.

Sosyal hayatta beklenebilecek değişiklikler arasında 2M (maske, mesafe) çok öne çıkacaktır. İnsanlar bundan sonra çarşıda pazarda maskesiz dolaşmayacak, insanlarla ilişkilerde sosyal mesafeye dikkat etmek zorunda kalacaklardır. Hijyen büyük önem taşıyacak, kolonya, dezenfektan ve eldiven hayatımızın bir parçası olacaktır. Eş-dost, ahlâp ve akraba ziyaretleri daha seyrek yapılacak, ziyaretler daha kısa tutulacaktır.

Özelde akademik hayat, genelde eğitim hayatı bundan sonra bilgisayar, internet ve eğitim teknolojileriyle daha içli-dışlı olacaktır. Eskisine kıyasla uzaktan eğitime daha sık başvurulacak, bazı eğitimler fiziksel sınıf ortamı ve okul yerine sanal âleme taşınacaktır. Son üç ayda bu konuda ciddi bir tecrübe birikimi ortaya çıkmıştır. Bundan sonra ulusal ve uluslararası bilimsel kongre, konferans ve sempozyumların önemli bir kısmı internet teknolojisini kullanarak sanal âlemde yapılacaktır.

Ancak popüler ifadesiyle “bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” şeklinde bir iddia da abartılı bir iddiadır. Nasıl bir salgın ya da nasıl bir felaketle karşı karşıya kalırsak kalalım, bazı şeyler kolay kolay değişmeyecektir. Hayat COVID-19 salgınından sonra da devam edecektir. Bu çerçevede insan fıtratı değişmeyecek, buna bağlı olarak yeme-içme, karın doyurma ihtiyacımız devam edecektir. Karın doyurmak, hayatımızı devam ettirebilmek için gıda ve giyim malzemeleri başta olmak üzere mal ve hizmetlere olan ihtiyacımız sürecektir. Üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi temel iktisadi faaliyetlerin kesintisiz sürmesi elzemdir. Kısaca küresel salgından sonra her şey tamamen eskisinden farklı olmayacaktır. Sağlık, eğitim, gıda ve tarım sektörlerinin hayati önemi devam edecek, toptan ve perakende ticaret önemini koruyacaktır.

Ekonomide devletin ağırlığı biraz artacak, devletçi-müdahaleci politikalar öne çıkacak, serbest piyasa biraz güç kaybedecektir. Ancak bu küreselleşmenin sonu anlamına gelmemektedir. İnsanlar hayatlarını kolaylaştıran cep telefonu, sosyal medya, bilgisayar, internet ve araba gibi ürünlerden tamamen vazgeçmeyi göze alamadıkları sürece, ki bu pek ihtimal dâhilinde bir şey değildir, küreselleşme süreci-belirli alanlarda hız kesse bile- devam edecektir. Serbest piyasa kapitalizmi belirli alanlarda biraz sarsıntı geçirse de ölmeyecek, merkezileşme ve ekonomik milliyetçilik arayışları merkezden planlama, tam kumanda ve sosyalizm çılgınlığına evrilmeyecektir.

Koronavirüs pandemisinin en önemli faydaları arasında hijyenin, ailenin, dostlarla istenildiğinde bir araya gelebilmenin, özgürlüklerin, gönlünce seyahat edebilmenin, camı sıkılınca evden çıkıp gidebilmenin, yorulunca yeniden eve dönebilmenin, sevdiklerine sarılıp öpebilmenin ne kadar önemli olduğunu hatırlatması, bizleri hayatın anlamı ve doğa ile ilişkilerimiz üzerinde bir kere daha düşünmeye zorlamış olması sayılabilir. Eve kapanmalar aynı zamanda doğaya da bir anlamda nefes alma fırsatı vermiştir.

Kaynakça

- Acar, M. (2018). İktisadın Evrensel Yasaları ve Kadim Sorunları. Konya: Literatürk-Academia.
- Acar, M. (2020). *Korona Kimin Başının Altından Çıkma?* Erişim: <https://fikircogrfyasi.com/makale/korona-kimin-basinin-altindan-cikma> (ET: 15.05.2020)
- Al, M. (2020). *Koronavirüs* Sınavında Almanya ve Avrupa. Erişim: <https://fikircogrfyasi.com/makale/koronavirus-sinavinda-almanya-ve-avrupa> (ET: 14.05.2020)
- Arabacı, A. O. (2020). *Yeni Koronavirüs Salgınının Bir Deney Olduğu İddiaları*. Erişim: <https://teyit.org/yeni-koronavirus-salgininin-bir-deney-oldugu-iddialari/> (ET: 18.05.2020)
- Bağcı, S. (2020). *Salgının Belirsizliği Huzursuzluğu Artırdı*. Erişim: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sibel-bagci-uzum/salginin-belirsizligi-huzursuzlugu-artirdi-41501744> (ET: 24.04.2020)
- Bayar, A.A., Günçavdı, Ö. & Levent, H. (2020). COVID-19 Salgınının Türkiye’de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Politika Raporu. Nisan 2020.
- Bitchute (2020). *Amerikalı Doktorların COVID-19 Açıklamaları*. Erişim: <https://www.bitchute.com/video/sHW3L5HLF4Yk/> (ET: 22.05.2020)

- Chakraborty, I., & Maity, P. (2020). COVID-19 outbreak: Migration, effects on society, global environment and prevention. *Science of the Total Environment*, 728. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138882>
- Çevik, E. (2020). *Koronavirüs Bir Sosyal Deney mi?* Erişim: <http://www.guneyhaberci.com.tr/koronavirus-bir-sosyal-deney-mi-makale,957.html> (ET: 18.05.2020)
- Gürsel, S., Şahin, M. C. (2020). *İşgücü Piyasası Görünümü: Mayıs 2020*, Erişim: <https://betam.bahcesehir.edu.tr/2020/05/isgu%cc%88cu%cc%88-piyasasi-go%cc%88ru%cc%88nu%cc%88mu%cc%88-mayis-2020/> (ET: 15.05.2020)
- IMF (2020). *World Economic Outlook*. Erişim: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020> (ET: 05.05.2020)
- Internethaber (2020). *Corona Virüs Aşısıyla Herkesi Kısırlatacaklar!* Erişim: <https://www.internethaber.com/corona-virus-asisiyla-herkesi-kisirlatacaklar-abdurrahman-dilipak-iddiasi-2087660h.htm> (ET: 19.05.2020)
- Khan, N. (2020). *The Post-corona World Politics*. Erişim: <https://dailymtimes.com.pk/596937/the-post-corona-world-politics/> (ET: 30.04.2020)
- Millî Gazete (2020). Erişim: <https://www.milligazete.com.tr/haber/4315679/dilipaktan-korona-uyarisi-istanbul-sozlesmesinin-sahipleri-uretti> (ET: 30.04.2020)
- Ozili, P. K. & Arun, T. (2020). *Spillover of COVID-19: Impact on the Global Economy*. Erişim: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3562570 (10.05.2020)
- Skousen, M. (2016). İktisadi Düşünce Tarihi, (Çev. M. Acar, M. Toprak ve E. Erdem), 7. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Reed, L. (2008). Sağlam Kamu Politikasının Yedi İlkesi. (Çev. M. Acar). *Liberal Düşünce*, Kış 2008, 13(49): 157-166.
- Şeker, M., Özer, A., Tosun, Z., Korkut, C. ve Doğrul, M. (Ed.) (2020). *COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*. Erişim: <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/COVID-19%20Raporu-Final+.pdf> (ET: 01.05.2020)
- NEÜ TIGA (2020). N. Erbakan Üniversitesi, Küresel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi, *Post-Corona Perspectives on Global Politics*. Hosted by Prof. Dr. Mustafa Acar, Dr. Yang Chen, Dr. Piyush Mathur. Erişim: https://www.youtube.com/watch?time_continue=11&v=AxJwg_p2oqo&feature=emb_logo (ET: 30.04.2020)
- Yılmam, İ. (2020). *Bildiğiniz Her Şeyi Unutun-Düğmeye Basıldı*. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=PEBlzyPWb8U&feature=youtu.be> (ET: 13.05.2020)
- Yavuz, M. (2020). Pandemi Öncesi ve Sonrası Yükseköğretim: Fırsatlar ve Tehditler. Webinar, NEÜ TIGA. 21 Mayıs 2020. Erişim: <https://event.webinarjam.com/t/click/k6km4izva77skp-hx5nu5wu7ksq>